

MONIÄÄNISTYVÄ SUOMI

Sirkka Laihiala-Kankainen, Sari Pietikäinen ja Hannele Dufva (toim.) *Moniääninen Suomi. Kieli, kulttuuri ja identiteetti.* Soveltavan kielentutkimuksen keskus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto 2002. 262 s. ISBN 951-39-1361-9.

Suomessa on kautta aikojen asunut väestöä, joka ei ole suomenkielistä tai etniseltä taustaltaan suomalaista, ja viime vuosina maahanmuuttajat ovat osaltaan muuttaneet suomalaista katukuvaa. On alettu pohtia suomalaisuutta — kuka on »oikea» suomalainen, millainen on »riittävä» suomen kielen taito ja mitkä elementit kuuluvat »suomalaiseen» identiteettiin.

Sirkka Laihiala-Kankainen, Sari Pietikäinen ja Hannele Dufva ovat toimittaneet aihetta käsittelevän kokoomateoksen *Moniääninen Suomi. Kieli, kulttuuri ja identiteetti*, joka koostuu tutkijoiden ja eri etnisten ryhmien edustajien artikkeleista. Kirja on opetus- ja sosiaalialan työntekijöille, työvoimaviranomaisille ja näiden alojen opiskelijoille tarkoitettu yleisteos, mutta se kiinnostaa varmasti muitakin lukijoita. Teoksessa valotetaan Suomen nykyistä etnistä, kielellistä ja kulttuurista kirjoa, ja sitä lukiessaan valtaväestöön lukeutuva häpeissään huomaa, kuinka tuntemattomiksi Suomen vähemmistöt ovat jääneet.

Teos jakautuu viiteen temaattiseen osaan. Kirja alkaa pitkäköllä johdannolla, ja kunkin jakson alussa on erikseen lyhyt johdanto. Monia artikkeleissa esitetyjä asioita otetaan esille jo johdannoissa, joita rasittaa paikoin muutenkin turha laveus. Sen sijaan koko teoksen aloittavassa johdannossa olisi voinut esitellä lyhyesti kaikki

Suomen vanhat vähemmistöt — esimerkiksi tataareja ei teoksessa mainita ollenkaan — sekä esittää ainakin numerotietoja suurimmista maahanmuuttajaryhmistä. Koelma kaipaa myös artikkelia Suomen suomalaisista ja virolaisista, jotka niin puhuttavat suurta yleisöä. Suomalaisen rasismi mainitaan useissa artikkeleissa, mutta myös siitä olisi odottanut omaa artikkelia tai ainakin mainintaa johdannossa.

Kirjassa keskitytään saamelaiden, romanien, suomenruotsalaisten, viittomakielisten, inkeriläisten ja muiden venäjänkielisten kielellisen tilanteen ja identiteetin rakentumiseen. Kirjoittajien yhteinen sanoma on, että kieli on yksi identiteetin tärkeimmistä tunnuksista ja että etnisillä, kielellisillä ja kulttuurisilla ryhmillä on useita monimuotoisia, joustavia ja eri syistä muuttuvia identiteettejä, joista neuvotellaan. Esimerkiksi suomalaisuudesta voi olla yhtä aikaa erilaisia, ristiriitaisiakin käsityksiä.

OIKEUS OMAAN IDENTITEETTIIN

HANNELE DUFVA käy artikkelissaan dialogia suomalaisuudesta ja painottaa juuri identiteettien dynaamisuuksia: sitä, että eri identiteetit, käsitykset »meistä» ja »muista», saavat eri tilanteissa erilaisen painoarvon. Arkisessa kielenkäytössä suomenkielisyyss,

kulttuurinen suomalaisuus ja jopa Suomen kansalaisuus saatetaan rinnastaa. Asia ei ole kuitenkaan näin yksiselitteinen. Suuri osa suomalaisesta kulttuurista on suomenkielistä, mutta osa suomalaisesta kulttuurista on muunkielistä. Monet suomalaiset tuntevat silti itsensä suomalaisiksi juuri kielen kautta, ja heillä on kollektiivinen suomalaisuuden tunne.

MAISA MARTIN pohdiskelee maahanmuuttajien suomen kielen oppimisprosessia, sitä, milloin oppija on oppinut »koko kielen» ja milloin hänestä tulee »suomalainen». Kielen oppiminen antaa maahanmuuttajalle välineitä kotoutumiseen. Uuden kielen mukana maahanmuuttaja oppii lisäksi uusia ajattelutapoja ja saa kulttuurisia kokemuksia, jotka tuovat oman lisänsä identiteettiin ja lisäävät siirtolaisen persoonallisuuteen uuden ulottuvuuden.

Martin painottaa, että maahanmuuttajien on voitava käyttää identiteettinsä rakennuspalikoina sekä uuden kotimaan kieltä että äidinkieltään. Martin ei kuitenkaan eritele, miten tähän tavoitteeseen päästäisiin. Tässä yhteydessä olisi odottanut konkreettisiakin ehdotuksia kielenopetuksen parantamiseksi.

Martin puuttuu artikkelissaan maahanmuuttajien syrjintään, joka naamioidaan kätevästi epämääräiseksi käsitteeksi »puutteellinen suomen kielen taito». Monesti todetaan, että pahimpana esteenä maahanmuuttajien koulutukseen ja työelämään pääsylle on puutteellinen kielitaito, mutta »riittävä» kielitaitoa ei kuitenkaan määritellä. Kenen mielestä kielitaito on riittämätön, ja onko suomalaisten suomen kielen taito »täydellinen»?

Antologian toinen osa käsittelee Suomen viittomakielisiä, saamelaisia ja romaneja. MARKKU JOKINEN valottaa puheenvuorossaan viittomakielistä vähemmistöä eli kuurojen yhteisöä, joka ulkopuolisille on edelleen melko tuntematon. Viittomakieli-

sellä vähemmistöllä on vahva kieliside, mikä ilmenee muun muassa ilmauksesta »kuurojenyhdistys on kuin toinen koti».

Suomen viittomakieliset ovat käyneet läpi kielellisen sorron vaiheen, ja edelleenkin viittomakielisiä saatetaan kammoksua tai pitää yksinkertaisina. Viime vuosikymmeninä asenteet ovat muuttuneet myönteisemmiksi, mutta niiden muutosta tarvitaan edelleen.

ULLA AIKIO-PUOSKARI kuvaa saamelaisyhteisön tilannetta postmodernissa yhteiskunnassa. Saamelaiset ovat Aikio-Puoskarin mukaan jälkimodernin ajan kielten ja kulttuurien risteysasemalla. Saamelainen integraatio saa uusia muotoja, saamelaisten itsehallinto lisääntyy ja kielenvaihto muuttuu elvytysprojekteiksi. Kansallisvaltion oheneminen merkitsee saamelaisyhteisölle sekä uhkaa että uusia mahdollisuuksia. Julkisten menojen karsiminen saattaa katkaista saamelaisyhteisön kehittymisen, mutta samalla voi avautua uusia mahdollisuuksia: toimiminen valtionrajojen yli helpottuu, ja saamelaisväestö profiloituu entistä yhtenäisemmäksi eurooppalaisella foorumilla.

Saamelaisyhteisössä on jo pitkään käyty keskustelua omasta kielestä ja identiteetistä. Nopean kulttuurisen ja kielellisen muutoksen keskellä eläminen pakottaa saamelaiset miettimään omaa saamelaisuuttaan ja identiteettiään. Saamelaisuuteen kasvamisesta onkin tullut entistä useammalle tietoisemmän valinnan asia.

KIMMO GRANQVIST, ANNA MARIA VILJANEN ja TUULA ÅKERLUND esittelevät artikkeleissaan Suomen romanien kielellisten tabujen ja romanikielen merkitystä romaniyhteisölle. Romanien ryhmän sisäiselle kommunikaatiolle on ominaista hienotunteisuus ja sosiaalinen herkkyyden, joka korostuu erityisesti sukupolvien välisessä vuorovaikutuksessa. Tällainen kommunikointi vaatii sosiaalisia taitoja, jotka puolestaan edellyttävät monimutkaisten sosiaalisten suhteiden

ja sosiaalisten rakenteiden hallintaa. Tyypillistä romanikulttuurille on juuri nonverbaalinen viestintä, jolla ilmaistaan kulttuurin ytimeen kuuluvia tapoja, kuten rituaalista häpeämistä ja kunnioittamista.

Romani on uhanalainen kieli, mutta aikaisemmin sillä on ollut tärkeä merkitys nimenomaan kulttuuri-identiteetin ja ryhmän kiinteyden vahvistajana. Romanikieli on ollut vuosisatojen ajan syrjityn vähemmistön ainoa omaisuus, eikä sitä ole haluttu antaa ulkopuolisten käsiin.

Antologiassa on kaikkiaan neljä artikkelia, jotka käsittelevät Suomen venäjänkielisiä. SIRKKA LAIHALA-KANKAINEN valottaa Suomen venäjänkielisten ryhmien koostumusta — sekä vanhoissa että uusissa venäläisryhmissä on useita alaryhmiä, ja eri aikoina ja eri syistä Suomeen tulleiden taustat poikkeavat huomattavasti toisistaan. Inkeriläisen paluumuuttajan ja venäläisen maahanmuuttajan kokemuksista kertovat omakohtaisesti OLGA DAVYDOVA ja TATJANA RYTKÖNEN, ja SANNA ISKANIUS kuvaa tutkimuksensa valossa venäjänkielisten nuorten identiteetin rakentamista.

Kaikki venäjänkielisten kuvaukset kertovat synkkää tarinaa: suomalaiset kohtelevat venäjänkielisiä vähemmistöjään melko kaltoin. Inkeriläisistä esitetään viestimissä myönteisiäkin mainintoja, mutta yleensä kirjoitellaan inkeriläisnuorten ongelmista, ja vaikeuksien selitetään johtuvan paluumuuttajien ei-suomalaisuudesta, siis venäläisyydestä. Tällaiset väitteet saattavat vaikuttaa paluumuuttajien identiteetin kehitykseen. Venäjän kieli stigmatisoituu, eivätkä inkeriläiset halua opettaa sitä jälkikasvulleen.

Myös koulunuoriso saattaa suhtautua venäjänkielisiin koulutovereihinsa kielteisesti. Sanna Iskaniuksen mukaan yhtenä syynä on suomalaisen kouluopetuksen aatesisältö, jossa Suomen synty ja kamppailu itsenäisyydestä nähdään kansallisena suur-

kertomuksena. Iskanius toteaaakin, että Suomessa olisi syytä ryhtyä rakentamaan todenmukaisempaa ja moniäänisempää historiakuvaa.

PIA NYMAN-KURKIALA on tutkinut suomenruotsalaisten nuorten identiteettiä kielioloiltaan erilaisilla paikkakunnilla. Vaikka tutkittujen nuorten kokemukset kielellisestä arkitodellisuudesta vaihtelivat, he kokivat etnisen identiteettinsä positiivisena.

ENEMMISTÖN ASEENTEET JA VASTUU

KAIIA MATINHEIKKI-KOKKO tarkastelee artikkelissaan opettajaksi opiskelevien suomalaisten identifioitumista. Tutkitut opiskelijat muodostivat hyvin homogeenisen kulttuuriryhmän ja pitivät samaistumistaan valtakulttuuriin itsestään selvänä. Opiskelijat ilmaisivat olevansa valmiita ottamaan huomioon kulttuurivähemmistöjen tarpeet mutta arvelivat suurimman osan suomalaisista suhtautuvan vähemmistöihin varauksellisesti. Suomen virallinen koulutuspolitiikka tavoittelee monikulttuurisuutta, mutta opiskelijat kaipasivat enemmän tietoa ja pedagogisia taitoja monikulttuuristen ryhmien opettamiseen. He halusivat myös problematisoida monikulttuurisuuden käsitettä ja suomalaisen koulun arvoperustaa. Heidän näkökulmastaan opettajakoulutus pikemminkin sosiaalista opiskelijat vallitseviin käytäntöihin kuin kehittää monikulttuurista arvo-osaamista.

Vähemmistöjen ja maahanmuuttajien identiteettineuvotteluja käydään suurelta osin mediassa. SARI PIETIKÄINEN suomii artikkelissaan viestinten tapaa uutisoida vähemmistöjä ja maahanmuuttajia koskevia asioita. Nämä ryhmät pääsevät julkisuuden valokiilaan harvoin, ja jos ne sinne pääsevät, ei varsinkaan maahanmuuttajia yksilöidä, vaan puhutaan vain ulkomaalaisista, turvapaikanhakijoista ja pakolaisista. Vä-

hemmistöjä koskevaa julkisuutta leimaa myös viranomaispainotteisuus; leijonanosan median huomiosta saavat erilaiset ongelmat, mutta harvemmin arvioidaan viranomaisten toimintaa. Etnisille vähemmistöille tarjoutuu viestimissä kasvoton ja nime-
tön identiteetti, ja valtaväestö näyttäytyy toisaalta muutosten kokijana tai uhrinakin, toisaalta kehityksen kontrolloijana.

Jos niin halutaan, medially voi olla myös positiivista potentiaalia etnisten identiteettien rakentamisessa. Viestimissä voidaan esitellä uusia näkökulmia ja puhujia, haastaa olemassa olevia käsityksiä ja lisätä tietoa. Julkisuus hillitsee tai jopa estää ihmisoikeusrikkomuksia ja mielivaltaa ja on painostuskeino päätösten ja toiminnan jouduttamiseksi. Vähemmistöjen omat mediat puolestaan voivat toimia yhteisön identiteetin vahvistajana ja tuoda ryhmän näkyville valtaväestön parissa, mistä Suomen ruotsinkielinen media on oivallinen esimerkki.

Saamelaisradion toimittaja JOUNI AIKIO kysyy itseltään, onko hän toimittaja vai saamelainen ja voiko hän olla molempia. Aikion mielestä kysymys on mahdoton jo pelkästään siksi, että saamelaiseksi synnyttään mutta toimittajaksi aletaan. Journalistin etiikka oikeuttaa saamelaisen toimittajan puolustamaan omaa kansaansa, kunhan muistaa huolehtia, etteivät mielipiteet toistettuina muutu tosiasioiksi. Saamelainen toimittaja katsoo monia asioita saamelaiselta kannalta — valtamedia esittää valtaväestön näkemyksen. Aikio on myös sitä mieltä, että saamelaiset kyllä näkyvät mediassa mutta eivät vaikuta, sillä he eivät säädä lakeja. Tässä mielessä median vaikutusta Aikion mielestä usein liioitellaan.

Teoksen kirjoittajien äänenpainoista heijastuu huoli Suomen vähemmistöjen syrjäytymisestä ja katoamisestakin. Sekä vanhojen vähemmistöjen että maahanmuuttajien oikeudet ovat Suomessa saaneet periaatteellisen tunnustuksen. Käytäntö onkin

sitten toinen asia, kun paikallistason päättäjät voivat tulkita yleistason vesitettyjä päätöksiä mielensä mukaan. Selvimmin tämä huoli tulee esille MINNA SUNIN pakinanomaisessa ja koskettavassa puheenvuorossa maahanmuuttajien tilanteesta. Maahanmuuttajien parissa työtään tekevät tietävät kyllä, miten maahanmuuttajien oloja tulisi muuttaa, mutta heidän moninkertaisesti tekemänsä työ jumiutuu arkistojen mappeihin, jää virkamiesten kirjoituspöydille, jähmettyy poliittisen lobbailun hämääriin käytäviin. Ja kun alkaa uusi vaalikausi, on työ aloitettava taas alusta.

»SUOMENMAALAISSUUS»

Monikielistyvässä ja -kulttuuristuvassa Suomessa etnonyymi *suomalainen* vaikuttaa käyneen kapea-alaiseksi. Tarvittaisiin sana, jolla voi viitata kaikkiin Suomessa asuviin, kielestä ja etnisyydestä riippumatta. Useat antologian kirjoittajat mainitsevat Outi Lepolan (2000) tähän tarkoitukseen esittämän yleisnimen *suomenmaalainen*. Ruotsin kielessä on Suomen asukkaista käytössä kaksi substantiivista ja adjektiivista, *finne* ja *finsk* sekä *finländare* ja *finländsk*, joista kaksi edellistä viittaavat syntyperältään suomenkielisiin ja kaksi jälkimmäistä Suomen asukkaisiin yleensä, olivatpa nämä minkäkielisiä hyvänsä. Samanlainen työnjako voisi juurtua *suomalaisen* ja *suomenmaalaisen* välille.

Moniääninen Suomi on mielenkiintoista luettavaa, ja teoksesta on paljon hyötyä niille, jotka ovat työssään tekemisissä vähemmistöihin kuuluvien ja maahanmuuttajien kanssa. Ruotsissa keskustelu maahanmuuttajista oli hyvin vilkasta etenkin 1980-luvulla, ja siitä ilmeni usein, että maahanmuuttajista tiedettiin hyvin vähän. Tietopu-
laa lievittämään ilmestyikin käsikirja *Det mångkulturella Sverige*, jossa esitellään sekä maahanmuuttajat että vanhat kotimai-

set vähemmistöt. Vastaavanlaista hakuteosta tarvittaisiin varmaan Suomessakin. ■

RAIJA KANGASSALO

Sähköposti: raija.kangassalo@mdh.se

LÄHTEET

LEPOLA, OUTI 2000: *Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi. Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-*

luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

SVANBERG, INGVAR – RUNBLOM, HARALD (toim.) 1990: *Det mångkulturella Sverige. En handbok om etniska grupper och minoriteter i Sverige.* 2. painos. Centrum för multietnisk forskning. Uppsala universitet. Stockholm: Gidlund.

MONIKIELINEN EUROOPPA

Guus Extra ja Durk Gorter (toim.) *The other languages of Europe: Demographic, sociolinguistic and educational perspectives.* Clevedon: Multilingual Matters 2001. 454 s. ISBN 1-85359-509-8.

Eurooppalaisessa kontekstissa termillä yhteisökieli (engl. *community language*) tarkoitetaan yleensä Euroopan unionin virallisia kieliä. Guus Extran ja Durk Gorterin toimittamassa artikkelikokoelmassa *The other languages of Europe* yhteisökieliksi kutsutaan myös Euroopan alueella puhuttuja vähemmistökieliä. Tämä eurooppalaisena kielten vuonna (2001) ilmestynyt ja Euroopan unionin lipun värein ja tähdin somistettu teos tarjoaa demografisen, sosiolingvistisen ja koulutusta koskevan näkökulman Euroopassa puhuttuihin vähemmistökieliin sekä niiden levinneisyyteen, asemaan ja elinvoimaan.

Kirja jakautuu kolmeen osaan. Toimitajien kirjoittaman laajan johdannon (41 sivua) jälkeen seuraa kirjan ensimmäinen osa, jossa on seitsemän artikkelia Euroopan alueellisista vähemmistökielistä. Esimerkk kielet on valittu eri puolilta Eurooppaa: baski, wales, gaeli, friisi, sloveeni, suomenruotsi ja Ruotsissa puhutut kansalliset vähemmistökielet. Toisessa osassa on kuusi artikkelia maahanmuuttajien kielistä. Kiel-

ten tilannetta valottavien katsausten joukossa on erityyppisiä maita: sellaisia, joissa on jo pitkään ollut maahanmuuttajia (Saksa, Ranska, Englanti, Hollanti, Ruotsi), ja toisaalta Espanja, josta on vasta hiljan tullut maahanmuuttomaa. Lisäksi kirjan toiseen osaan sisältyy artikkeli romanista Euroopan yhteisenä diasporakielenä. Kirjan päättävä kolmas osa täydentää ja suhteuttaa kirjan alkuosan perusteella syntyvää kuvaa Euroopan kielioloista. Sen seitsemässä artikkelissa luodaan katsaus muutamien Euroopan ulkopuolisten maiden (Kanada, Yhdysvallat, Australia, Intia, Etelä-Afrikka) kielipoliitiikkaan sekä kahden tyypillisen maastamuuttomaan (Turkki, Marokko) kielioloihin.

MONIKIELISYYS TILASTOJEN VALOSSA

Keskeinen kysymys kirjan perusteellisessa johdantoartikkelissa on monikielisen väestön määrän arviointi. Kysymystä käsitellään myös jokaisessa kieli- ja maakohteis-